

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

**LEKCJE DLA SZKÓŁ ŚREDNICH:
PRAWO I NORMY W SPOŁECZEŃSTWIE -
MATERIAŁ EDUKACYJNY**

opracowany przez:

dr Magdalenę Maksymiuk

w ramach projektu:

***„Efektywne prawo w efektywnym państwie.
Uwarunkowania lokalne w kontekście globalnym,
wobec wyzwań XXI w. w walce z przestępczością”.***

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

SPIS TREŚCI

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

1. POWITANIE Z UCZNIAMI

Na początku każdego spotkania z licealistami należy się przedstawić, przekazać, że jesteś przedstawicielem Fundacji- Instytut Prawa Ustrojowego i powiedzieć, że ta lekcja będzie dotyczyła przestępczości wśród młodzieży, a także jej konsekwencji na wielu płaszczyznach.

2. CZYM JEST PRAWO?

PYTANIA DO UCZNIÓW: Czy wiecie czym jest prawo? Czy jesteście w stanie podać jedną/universálną definicję prawa?

Pierwotnie „prawo” oznaczało porozumienie w społeczeństwie. Było traktowane jako umowa zawarta pomiędzy ludźmi. Podczas tworzenia się pierwszych społeczności, zgrupowanych w plemionach czy osadach, wyrosła potrzeba, by stworzyć takie reguły, które określą co jest dobre a co złe, a co za tym idzie co wolno, a czego nie¹.

Wyróżnia się wiele znaczeń terminu „prawo”. Prawo to zbiór takich norm prawnych, które określają jak dany podmiot prawa ma się zachować. Warty wskazania jest podział, który proponuje Joanna Helios i Wioletta Jedlecka:

„1. **prawo jako ogół norm**, które tworzą system prawa lub jego ściśle określony dział, np. prawo polskie, prawo Unii Europejskiej, prawo cywilne, rodzinne, internetowe, lotnicze – jest to tzw. **prawo przedmiotowe**, czyli prawo wyrażone w ustanowionych i opublikowanych przez organy państwa normach;

2. **prawo jako uprawnienie** (zespół uprawnień) do czegoś, np. prawo do nauki, prawo do dochodzenia swoich racji przed sądem czy organem administracji państwowej,

¹ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa dla ekonomistów*, Wrocław 2015, s. 22.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

zawarte w normach prawa przedmiotowego – jest to tzw. **prawo podmiotowe**, czyli prawo rozumiane jako możliwość skutecznego realizowania przez dany podmiot jego potrzeb, wynikająca bezpośrednio z obowiązującego w danym miejscu i czasie prawa przedmiotowego”².

Prawo rozumiemy w znaczeniu **formalnym, materialnym i ustrojowym**.

Prawo materialne- tłumaczy, co wolno, a czego nie, jakie kto ma uprawnienia, a jakich nie ma. Składają się na nie normy prawa, które ustalają sytuacje prawne różnych podmiotów, tzn. określa im obowiązki lub uprawnienia i upoważnienia. Prawem materialnym są również prawa i obowiązki obywateli, które regulują ich zachowania, a także organizacje, do których należą.

Prawo formalne (procesowe)- dotyczy formy, to znaczy pokazuje jak prawo jest wykonywane. Jakie są procedury, a także instytucje, które mają za zadanie egzekwowanie prawa. Za ich pomocą realizowane są normy prawa materialnego (funkcja służebna). Bez tego rodzaju norm nie byłoby możliwe dochodzenie swoich praw w takim jednolitym trybie. Prawo formalne mówi nam o procedurach dochodzenia swoich praw, ale także realizacji obowiązków.

Prawo ustrojowe- zajmuje się określeniem organizacji i pozycji poszczególnych organów władzy państwowej. Określa ich kompetencje i prawne formy realizacji tych kompetencji. W jego ramach znajduje się prawo konstytucyjne, ale również administracyjne. Dlaczego administracyjne? Bo ustrojowe prawo administracyjne reguluje strukturę i zasady funkcjonowania administracji publicznej. **Prawo administracyjne** konkretyzuje również normy zawarte w Konstytucji w drodze ustawodawstwa zwykłego.

² J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 17.

Normy prawa ustrojowego pokazują, na jakich organach władzy publicznej spoczywają określone zadania, a także w jaki sposób powinny być one realizowane.

Prawo dzieli się również na **publiczne i prywatne**. Ten podział określili już w czasach starożytnych Rzymianie. „**Prawo publiczne** chroni interesy państwa, reguluje stosunki między państwem a jednostką. **Prawo prywatne** chroni interesy jednostek i reguluje stosunki między nimi”³.

3. PRAWORZĄDNOŚĆ I SPRAWIEDLIWOŚĆ

PYTANIA DO UCZNIÓW: czy wiecie co oznaczają te pojęcia? Jak funkcjonują w kontekście prawa?

Istnienie prawa jest związane z pojęciami **praworządności i sprawiedliwości**. Współcześnie **praworządność** oznacza „uregulowany konstytucjami stan faktyczny, który polega na tym, że organy państwa działają tylko na podstawie prawa i tylko w ramach wyznaczonych przez prawo”- jest to praworządność formalna. Materialna oznacza, że treść prawa jest zgodna z wolą narodu. To właśnie ona jest podstawą istnienia państwa prawa. Prawo winno być równe dla wszystkich, a także respektować wolności i uprawnienia człowieka i obywatela. Zwolennicy koncepcji praworządności formalnej wskazują, że niezależnie od treści prawa, jego przestrzeganie przez państwo jest ważne, natomiast materialności wskazują, że przestrzeganie złego prawa może być źródłem niesprawiedliwości. Praworządność formalna jest związana z doktryną pozytywizmu prawniczego, natomiast wskazuje się, że niektóre z koncepcji materialnych są powiązane z prawami natury.

³ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 18.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Stan praworządności, czyli stopień przestrzegania prawa przez państwo zależy od jakości prawa, stanu demokracji politycznej, stanu kadr urzędniczych czy sytuacji gospodarczej⁴.

Sprawiedliwość- „to zespół zasad i wartości, które mają zapewnić prawidłowe, jednakowe zastosowanie prawa w konkretnych sytuacjach, w jakich znalazł się człowiek”⁵. Tokarczyk wskazuje, że jest wartością społeczną, która „podąża za zmiennością stosunków społecznych”. To ona ma się przeciwstawiać niesprawiedliwości i usuwania jej negatywnych skutków. Jako jej podmioty podkreśla jednostki ludzkie, ustroje państwowe i w ich ramach systemy wymiaru sprawiedliwości, społeczeństwa. Od tych podmiotów oczekuje się postępowania słusznego, prawego, cnotliwego, obiektywnego, bezstronnego czy nawet miłosiernego⁶.

4. PRAWA CZŁOWIEKA

PYTANIA DO UCZNIÓW: czy wiecie czym są prawa człowieka? Czy umiecie wymienić kilka z nich?

Prawa człowieka -opierają się na pojęciu godności człowieka. Zgodnie z myślą europejskiej kultury prawnej, sam pojedynczy człowiek i wartości z nim związane są bezpośrednim źródłem prawa. Amnesty International opisuje w ten sposób prawa człowieka: „Prawa człowieka to podstawowe normy przysługujące każdemu z nas wynikające z samego faktu bycia człowiekiem np.: prawo do życia, wolność słowa, zrzeszania się, czy prawo do edukacji. Źródłem wszystkich praw i wolności jest godność każdego człowieka. Nie można się ich zrzec. Władza nie może ich nadać lub je odebrać. Określają one uprawnienia w stosunku do władzy czy innych osób. Każdy

⁴ Dane za stroną: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/praworzadnosc;3961924.html> (dostęp: 30.09.2021).

⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 18.

⁶ R. Tokarczyk, *Sprawiedliwość: próba syntetycznej systematyzacji zagadnień*, "Gdańskie studia prawnicze" 2016, tom XXXV, s. 20.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

z nas posiada własną sferę wolności, którego nikt nie może naruszać, nawet władza. Każdy natomiast może domagać się od państwa ochrony swoich praw.

Prawa człowieka mają charakter: powszechny (są takie same dla każdego człowieka niezależnie od wyznawanych wartości, poglądów czy religii); przyrodzony (istnieją niezależnie od woli władzy czy przepisów prawa, państwo jedynie tworzy system ich ochrony); niezbywalny (żadna władza nie może nam ich odebrać, nie można się ich zrzec); nienaruszalny (istnieją niezależnie od władzy i nie mogą być przez nią dowolnie regulowane); naturalny (posiadamy je z racji godności osobowej, człowieczeństwa, a nie z powodu czyjejś decyzji czy nadania); niepodzielny (wszystkie stanowią integralną i współzależną całość)⁷.

Mają pierwszeństwo przed prawem krajowym, co oznacza, że są one przyznane człowiekowi na podstawie porozumień międzynarodowych i należą się każdemu⁸.

Prawa człowieka mogą zostać ograniczone tylko w wyjątkowych sytuacjach, które są określone w ustawach zasadniczych, a także umowach międzynarodowych.

Prawa człowieka po raz pierwszy spisano i potwierdzono w Deklaracji Praw Człowieka i Obywatela z 1789 roku⁹, a także w Konstytucji Stanów Zjednoczonych¹⁰. To zapoczątkowało umieszczanie praw w kolejno uchwalanych ustawach zasadniczych, a także ustaw zwykłych państw całego świata. Przyjęto również zasadę, że prawa człowieka i ich poszanowanie nie stanowią jedynie wewnętrznej regulacji państw. Przyjęto je także na arenie międzynarodowej w postaci umów międzynarodowych.

⁷ Dane za stroną: <https://amnesty.org.pl/co-robimy/prawa-czlowieka/>, (data dostępu: 24.08.2021).

⁸ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 19; patrz szerzej: M. Półtorak, I. Topa, *Powszechny system ochrony praw człowieka. Podsumowanie dekad*, Katowice 2018; M. Chmaj, *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016.

⁹ Pełny tekst Deklaracji dostępny na stronie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/francja-18.html> (dostęp: 24.08.2021).

¹⁰ Patrz szerzej: *Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Tłum. Andrzej Pułto. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe, 2002*, tekst dostępny na stronie: <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/konst/usa.html> (dostęp: 24.08.2021).

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Prawa człowieka podzielono na kilka kategorii. Pierwszą z nich są **prawa obywatelskie i polityczne**. Wywodzą się one z szeroko pojętej wolności. Żadne z państw nie może ich ograniczać, zgodnie z zasadą „im mniej państwa tym lepiej”. Przykłady praw obywatelskich i politycznych: prawo do życia, wolność, bezpieczeństwo osobiste, wolność sumienia i wyznania, wolność słowa, zakaz tortur, prawo do obywatelstwa, prawo do wolnych wyborów, prawo do sądu, prawo do prywatności.

Prawa te określane są często mianem negatywnych, ponieważ zastosowane są np. zakazy (np. wyżej wspomniany zakaz tortur). Ważnym podkreśleniem jest jednak fakt, że ich realizacja wymaga od państwa konkretnych działań służących zapewnieniu poszanowania tych praw. Za przykład może tu posłużyć organizacja wyborów, czy stworzenie wymiaru sprawiedliwości, który pilnowałby ich przestrzegania¹¹.

Kolejnym rodzajem praw są **prawa społeczne**. Te z kolei wywodzą się od innej wartości, jaką jest równość. Określane są one jako „pozytywne”. Stanowią one w dużej mierze wytyczne, w jaki sposób powinno działać państwo. Do społecznych praw człowieka należą w szczególności:

1. Prawa do ochrony socjalnej oraz ochrony zdrowia. Oznacza to, że państwo musi nam zagwarantować zabezpieczenia społeczne w przypadku choroby, niezdolności do pracy, bezrobocia czy chociażby starości. W jego ramach zawiera się również prawo do pomocy społecznej;
2. Prawa rodzinne. Obejmują one prawo rodziny i jej członków do ochrony prawnej, gospodarczej czy społecznej. Zawiera się w ich ramach również prawo do ochrony macierzyństwa, ochrona dzieci przed wszelkimi formami eksploatacji;

¹¹ Dane za stroną: <https://www.gov.pl/web/rodzina/prawa-czlowieka> (dostęp: 24.08.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

3. Prawa pracownicze. W ich ramach występuje zakaz dyskryminacji podczas zatrudnienia, zakaz pracy przymusowej, prawo do godziwych warunków pracy oraz godziwego wynagrodzenia, w tym również prawo do równego wynagrodzenia za pracę równej wartości. W ich ramach zawiera się również prawo do zrzeszania się w różnych organizacjach pracowniczych, czy prawo do strajku.
4. Prawo do edukacji, a w szczególności prawo do bezpłatnej nauki na szczeblu podstawowym, wsparcie w dostępie do edukacji, czy zagwarantowanie dostępu do szkolnictwa wyższego;
5. Prawa kulturalne- ochrona dziedzictwa narodowego, ochrona praw autorskich, prawo udziału obywateli w życiu kulturalnym, korzystanie z postępu naukowego¹².

5. DO CZEGO NAM JEST POTRZEBNE PRAWO?

PYTANIA DO UCZNIÓW: Jak myślicie do czego nam jest potrzebne prawo? W jakich sytuacjach się przydaje?

Prawo służy nam jako **narzędzie porządkujące relacje międzyludzkie**. Pozwala nam się czuć **bezpiecznie**. Jeśli ktoś postępuje wobec nas niewłaściwie, wówczas właśnie dzięki mechanizmom prawnym możemy dowieźć **sprawiedliwości**.

Prawo ma odstraszać, przestrzegać i likwidować poczucie bezkarności.

Prawo jest nam potrzebne do:

poczucia bezpieczeństwa- każdy z nas, by czuć się bezpiecznie, musi wiedzieć czego może się spodziewać po drugim człowieku czy np. instytucji. Jasno określone zasady „nie wolno kraść, nie wolno zabijać” pozwalają społeczeństwu organizować

¹² Ibidem.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

swoje życie w poczuciu bezpieczeństwa. Mają poczucie, że nikt bezkarnie nie może im wyrządzić krzywdy, a jeśli to się stanie, wówczas spotka go kara. Kara odstrasza. Strach przed karą pozwala zachować spokój.

zagwarantowania równości- dzięki prawu mamy gwarancję, że wszyscy ludzie są sobie równi. Prawo powinno być rozumiane jak śmierć- dotyczy każdego. Bez względu na rasę, płeć, status majątkowy, orientację seksualną, wyznanie- wszyscy są równi wobec prawa¹³.

PYTANIE DO UCZNIÓW: czy znacie przykłady nierówności w prawie, które występowały/ występują na świecie? np. apartheid w RPA, nazistowskie Niemcy, niewolnictwo w USA, ograniczone prawa kobiet.

Gwarant obrotu gospodarczego- dzięki prawu ludzie mogą świadczyć pracę, handlować, gromadzić dobra. Prawo zabezpiecza interakcje biznesowe, interesy kontrahentów, odstrasza przed nieuczciwymi praktykami, pełni rolę strażnika.

Gwarant sprawiedliwości społecznej- przez prawo chronione są wszystkie podstawowe dobra człowieka: wolność, godność, życie, równość. Są to tak zwane „prawa naturalne”. Za ich nieprzestrzeganie grożą surowe sankcje¹⁴.

Może nam się wydawać, że prawo nas ogranicza i nie możemy się czuć całkowicie wolni. Jednakże to właśnie prawo pozwala nam **regulować wszystkie stosunki międzyludzkie**. Dzięki niemu w społeczeństwie pozbywamy się zachowań, które przez większość są nieakceptowane. Bez prawa każdy z nas nie miałby jak funkcjonować, panowałby chaos.

¹³ Patrz szerzej: M. Kruk, Konstytucja. Prawo i praktyka, Warszawa 2019.

¹⁴ Dane za stroną: <http://www.sprawnie.com/2016/11/po-co-nam-prawo.html> (dostęp: 24.08.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

6. FUNKCJE PRAWA

Funkcja prawa jest rozumiana jako jego relacja, rola lub cel. Spróbujcie dobrać wytłumaczenie do konkretnej funkcji.

Funkcja prawa- dotyczy tylko jednej formy oddziaływania organizacji państwowej-oddziaływania przez stanowienie norm generalnych i abstrakcyjnych, dających ostatecznie podstawy dla ustanawiania i egzekwowania posłuchu wobec norm indywidualnych i konkretnych. Następujące ze względu na normy prawne zmiany zachowania podmiotów społecznych i związane z tym skutki faktyczne. Funkcje prawa można rozpatrywać z bardzo różnych punktów widzenia, biorąc pod uwagę kierunek oddziaływania (f. dynamizująca i stabilizująca), rodzaj oddziaływania (f. ochronna i organizacyjna), sposób oddziaływania (f. represyjna i wychowawcza).

Rola prawa- gdy o niej myślimy mamy na myśli że jacyś ludzie oczekują że np. prawo jako instytucja społeczna zapewni pewien ład w społeczeństwie eliminując samowolę i anarchię, że dany system prawny doprowadzi do umocnienia czy osłabienia określonego zróżnicowania społecznego, albo że dana instytucja umożliwi swobodę działań gospodarczych itp.

Funkcja stabilizacyjna- skutkuje tym, że dzięki uchwalonemu prawu, utrwala się ład polityczny, gospodarczy czy społeczny. Wynika to z wielowiekowego rozwoju instytucji prawnych. Prawo stanowiło czynnik utrwalający, w kwestii stosunków społecznych czy gospodarczych, posiłkując się środkami przymusu prawnego. Dopiero w czasach Oświecenia doszło do szerszego głoszenia poglądów, że to właśnie dzięki prawodawstwu można doprowadzić do większych zmian w zakresie ustroju społecznego. Nie należy jednak za pomocą prawa radykalnie zmieniać stosunki społeczne i wymagać brutalnego ich przestrzegania.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Funkcja dynamizująca/ innowacyjna- zmieniają się różne obszary życia codziennego. Należy jednak podkreślić, że prawo może sprzyjać zmianom w stosunkach społecznych, ale również je utrudniać. To na podstawie rozwiązań prawnych powstają nowe instytucje prawne, które mają za zadanie odpowiadać bieżącym potrzebom społecznym. Może również stwarzać nowe struktury organizacyjne. Z drugiej strony prawo, które jest nieaktualne a nie zostało uchylone może uniemożliwiać, czy wręcz paraliżować zmiany społeczne. Ważne jest więc aktualizowanie prawa, tak by odpowiadał wprost na potrzeby społeczeństwa. Prawidłowo funkcjonujący system prawny może wpływać na kształtowanie wartości, które akceptują obywatele.

Funkcja ochronna- zabezpiecza wartości istotne ze społecznego punktu widzenia. Polega ona na eliminowaniu takich zachowań, które zagrażają chronionym przez społeczeństwo wartościom, ale także ochronie tych, które w społeczeństwie są ważne i cenione. Kompetencją norm prawnych (bardziej niż społecznych) jest wyznaczanie norm społecznie wiążących, które powinny być przestrzegane przez społeczeństwo. Funkcja tą można podzielić ze względu na różne aspekty. Normy prawne w sposób konkretny wyznaczają formuły sprawiedliwości, które nawiązują do podziału dóbr wytworzonych przez społeczeństwo, a także świadczeń wzajemnych- mowa wtedy o tzw. sprawiedliwości rozdzielczej i wyrównawczej. Określają również świadczenia służące interesom ogólnospołecznym, jednocześnie chroniąc dobra indywidualne, zabezpieczając prawa jednostki- w tym przypadku jest to tzw. funkcja gwarancyjna. Funkcja ochronna może przybrać także formę funkcji opiekuńczej prawa, w przypadku gdy broni interesów podmiotów, które są społecznie słabsze. Odnosi się to do osób niepełnosprawnych, młodych itp.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Funkcja organizacyjna- tworzy ramy działania organów władzy publicznej. Polega ona na koordynowaniu działań społeczeństwa, nadawanie ram ich współpracy. Prawo wyznacza formy życia zbiorowego, a także określa struktury społeczne.

Obie te funkcje (ochronna i organizacyjna) mogą się ze sobą łączyć. Literatura za przykład wskazuje tutaj zabezpieczenie form prawnych dochodzenia roszczeń przez podmioty zainteresowane. Dotyczy to także form rozstrzygania konfliktów społecznych w sposób formalny i zinstytucjonalizowany.

Funkcja represyjna- polega ona na wymierzaniu kary za konkretne przestępstwo czy wykroczenie, a także przeprowadzaniu egzekucji, nawet w razie konieczności, przy użyciu przemocy fizycznej.

Funkcja wychowawcza- odpowiada za kształtowanie pożądaných modeli zachowań w społeczeństwie. Może przybrać różne formy. W jej ramach wyróżniamy **funkcję prewencyjną**. Można mówić o niej wtedy, gdy w danym środowisku dezaprobata, czy brak zgody na pewne czyny, zmniejsza częstotliwość ich popełnienia. W ramach funkcji wychowawczej możemy wyróżnić również **funkcję resocjalizacyjną**. Mówimy o niej, gdy czyny niezgodne z prawem już popełniono. Oddziaływanie prawa w ramach tej funkcji dotyczy osoby ukaranej, która musi tą karę odbyć w określony prawem sposób. Oddziaływanie poprzez stosowanie sankcji i oddziaływanie wychowawcze są ze sobą związane. Ponad to wymierzanie kary może stać się środkiem oddziaływania wychowawczego. Obawa przed karą może spowodować inne wartościowanie czynów w danym społeczeństwie. Obie te funkcje uwzględniają, czy prawo działa przez obawę przed karą, czy dzięki niemu wyrabia się pewne nawyki postępowania lub skłonności.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Funkcja kontrolna- określanie co jest dozwolone, a co zabronione w kontekście ludzkich zachowań. Dzięki prawu możliwe jest eliminowanie pewnych odstępstw od obowiązujących norm. Daje poczucie bezpieczeństwa i pewności.

Funkcja dystrybutywna- przy pomocy prawa rozdzielane są wszelkiego rodzaju dobra, ale również ciężary. Za przykłady mogą tutaj posłużyć świadczenia np. 500+, trzynasta emerytura dla seniorów, natomiast ciężarami są na przykład wszelkiego rodzaju podatki.

Funkcja kulturotwórcza- integrowanie ludności¹⁵.

Regulacja konfliktów – dzięki określonej porządkowi prawnemu rozstrzygane są spory między ludźmi. Dochodzi do nich w przypadku niezgodności interesów lub opinii ludzi.

Funkcja partycypacyjna – mówimy o nich, w przypadku gdy przepisy prawa umożliwiają nam uczestnictwo w czymś lub wpływ na stosunki społeczne i gospodarcze. np. przepisy ordynacji wyborczej, dobrowolne głosowanie¹⁶.

7. SKĄD POCHODZI PRAWO?

Podstawowe prawa ogłoszono już w **Starożytnej Grecji i Rzymie**. **Grekom** zawdzięczamy określenie pierwszych pojęć, które dotyczą państwowości i polityki¹⁷. Dali oni podwaliny pod systematykę prawa rzymskiego¹⁸. Te zaś miało ogromny wpływ na późniejszy rozwój prawodawstwa europejskiego. Pierwotne **prawo rzymskie** było

¹⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 19.

¹⁶ Patrz szerzej: T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003; S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005; S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001; G. Siedler, H. Groszyk, A. Pieniążek- *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2009, s. 143- 156.

¹⁷ M. Sczaniecki, *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2003, s. 13; szerzej patrz: M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2008.

¹⁸ *Ibidem*, s. 43.

prawem zwyczajowym. Przekazywano je z pokolenia na pokolenie, jednakże taka forma prowadziła do częstych nadużyć i nierówności społecznych. Spowodowało to potrzebę skodyfikowania prawa, czego efektem było tzw. „prawo XII Tablic” z 451-449 r. p.n.e. Było ono głównym źródłem prawa przez długie lata. Nie oznacza to jednak, że zrezygnowano z prawa zwyczajowego. Odgrywało ono jeszcze długie lata dużą rolę w późniejszym kształtowaniu prawa pisanego.

Prawo w Rzymie podzielono na wewnątrznarodowe, które dotyczyło tylko mieszkańców i obywateli rzymskich, a także prawo międzynarodowe. Wykształciło się także prawo obywateli, które rzymianie przyznawali cudzoziemcom, co dawało im drogę do obywatelstwa¹⁹.

Jednym z najstarszych kodeksów świata jest Kodeks Hammurabiego (1792-1750 p.n.e.). Składał się on aż z 282 artykułów i zawierał przepisy prawa karnego, prywatnego oraz procesowego. Kary oparte były na zasadach prawa talionu²⁰.

Przykładowe prawa występujące w Kodeksie Hammurabiego:

1. § 22 Jeśli obywatel rabunku dokonał i został złapany, człowiek ten zostanie zabity;
2. § 153 Żona, która dla poślubienia drugiego mężczyzny kazała zabić swego męża, ma zostać wbita na pal;
3. § 195 Jeśli syn ojca swego uderzył, rękę utną mu;
4. § 196 Jeśli obywatel oko obywatelowi wybił, oko wybija mu;
5. § 198 Jeśli wyrwał oko poddanego albo złamał kość poddanego, zapłaci jedną minę srebra;

¹⁹ Dane za stronę: <https://imperiumromanum.pl/ustroj/prawo-rzymskie/> (dostęp: 24.08.2021).

²⁰ Dane za stronę: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Kodeks-Hammurabiego;3909821.html> (dostęp: 24.08.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

6. § 218 Jeśli lekarz obywatelowi operację ciężką nożem z brązu wykonał i spowodował śmierć obywatela lub łuk brwiowy obywatela nożem z brązu otworzył i oka obywatela pozbawił, rękę utną mu;
7. § 229 Jeśli budowniczy wybudował komuś dom, a dzieła swego nie wykonał trwale i dom, który wybudował, zawali się i zabije właściciela, budowniczy poniesie karę śmierci.

W regionie **Bliskiego Wschodu**, starożytne systemy prawa wiązały się z kanonem praw pochodzącym z religii. Wierzono, że prawa nadawała „istota boska”. Nie wyszczególniano norm ogólnych, a regulowano poszczególne sytuacje. Na prawo egipskie wpływała grecka i rzymska kultura. Starożytny Izrael zawarł swoje prawo w Torze.

8. DWA SYSTEMY PRAWNE

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czym według Was jest system prawa?

System prawa- uporządkowany zbiór norm prawnych. Składa się on z norm, które zostały ustanowione w sposób suwerenny, posiadający legitymację polityczną albo aksjologiczną, a także normy legitymowane kompetencyjnie. **System prawa ma jednak wiele znaczeń.** Jednym z nich jest „zespół cech charakterystycznych dla porządków prawnych określonego rodzaju. [...] odwołujemy się do niego wtedy, gdy porównujemy ze sobą prawo kontynentalne z prawem anglosaskim (common law)”. Drugi system tzw. konkretny oznacza „ogół norm obowiązujących w określonym czasie, w określonym miejscu. W takim znaczeniu posługujemy się systemem, gdy mówimy np. o współczesnym prawie polskim czy niemieckim”²¹.

²¹ J. Helios, W. Jedlecka, *Podstawowe pojęcia prawa...* op. cit. s. 39.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy wiecie jakie obecnie funkcjonują systemy prawa?

Obecnie występują **dwa podstawowe systemy prawa**. Z powodu globalizacji, wiele z elementów zachodnich systemów prawnych, zostało przeniesione na cały świat.

- **kontynentalny**- (stanowiony) – powstał w średniowiecznej kontynentalnej Europie. Został przeniesiony na kolonie europejskie, głównie Hiszpanii i Portugalii. „Jest to typowy system prawny krajów Europy kontynentalnej, obecny również niemal we wszystkich krajach Ameryki Łacińskiej, a także w Szkocji oraz w amerykańskim stanie Luizjana. Cechy systemu prawa kontynentalnego mają nierozzerwalny związek z religią chrześcijańską i zakładają między innymi wyłączność stanowienia prawa danego obszaru jedynie przez organy władzy ustawodawczej”²².

Warto zaznaczyć, że system kontynentalny został również przyjęty w krajach, które historycznie posiadały inne tradycje prawne niż Europa. Zaliczają się do nich chociażby Rosja i Japonia. Skorzystały one z tego systemu by przeprowadzić reformy, które miały służyć stworzeniu warunków do uzyskania władzy ekonomicznej i politycznej, na wzór Europy.

-**anglosaski (common law)**.- narodził się w średniowiecznej Anglii. Korzystały z niego również wszystkie zamorskie kolonie brytyjskie. Najbardziej charakterystyczny dla Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Kanady, Australii czy Nowej Zelandii. Występuje on także w takich państwach jak Indie, Nigeria czy kraje Afryki Zachodniej. „Bazuje on w głównej mierze na uprzednio wydanych wyrokach sądowych czyli na popularnych precedensach”²³. Co z tego wynika? Paradoksy- prawa, które prowadzą do nonsensów. Jest kilka przykładów, które wręcz ocierają się o śmieszność. Zostały uznane na podstawie konkretnej sprawy i funkcjonują po dziś dzień.

²² Dane za stroną: <https://www.przegladprawny.pl/czym-prawo-anglosaskie-rozni-sie-od-kontynentalnego/>, (dostęp: 24.08.2021).

²³ Ibidem.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Przykłady: (można podać kilka uczniom).

- „zasada zabraniająca rozmowy na ulicy minimum trzem osobom, jeżeli noszą maski. Przepis ten pochodzi z 1845 r. i był związany z licznymi i niezwykle modnymi w połowie XIX stulecia balami karnawałowymi”.
- „przykładem głupiego prawa jest wprowadzony w Nowym Jorku pod koniec XIX w. zakaz spacerowania w niedzielę z lodami w kieszeni”.
- „zakaz noszenia kapci po godzinie 22”.
- „zakaz witania się przez wkładanie sobie wzajemnie palców do nosa i kręcenie nimi”.
- „ Z kolei władze kurortu Ocean City w stanie Maryland w 1870 r. zakazały jedzenia kanapek podczas pływania w oceanie i siorbania przy jedzeniu zupy w miejscach publicznych”.
- „wrażliwi rajcy miejscy w połowie lat 20. XX w. postanowili karać restauracje sprzedające kanapki z surowymi hamburgerami oraz aresztować rozebranych do połowy męskich przechodniów”.
- „w konstytucji Florydy na równi traktuje się takie kwestie, jak prawo do wolności słowa, uczciwego procesu oraz zakaz wożenia ciężarnych świń w zamkniętych skrzyniach”
- „po II wojnie światowej prawodawcy Florydy wykazali się szczególną troską o nienarodzonych obywateli tego słonecznego stanu, zakazując wykonywania skoków ze spadochronem kobietom w ciąży. Obowiązujący do dzisiaj przepis dotyczy wyłącznie niedziel, niemniej jednak za jego złamanie przyszłym mamom grozi kara ciężkich robót”.
- „W Alabamie zakazane jest organizowanie walk niedźwiedzi, które są karane tak samo jak udawanie osoby duchownej. Podobnie groźnym wykroczeniem jest noszenie

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

lodów waflowych w tylnej kieszeni spodni oraz otwieranie parasola w celu odstraszenia atakującego konia (przepis z 1886 r.)”.

- „Kalifornia, od półwiecza zakazuje kąpeli dwojga małych dzieci w jednej wannie”²⁴.

Warto jednak podkreślić, że oba systemy funkcjonują pod swoim wzajemnym wpływem. Dla przykładu prawo karne w Stanach Zjednoczonych zostało już skodyfikowane²⁵.

9. AKTY NORMATYWNE W POLSCE (materiał dodatkowy)

PYTANIE DO UCZNIÓW: Czy znacie jakieś akty prawne w Polsce?

Konstytucja w art. 87 wymienia wszystkie akty normatywne, jakie występują w prawie polskim.

„Art. 87. 1. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są: Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia.

2. Źródłami powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej są na obszarze działania organów, które je ustanowiły, akty prawa miejscowego.

Art. 8. 1. Konstytucja jest najwyższym prawem Rzeczypospolitej Polskiej.

2. Umowa międzynarodowa ratyfikowana za uprzednią zgodą wyrażoną w ustawie ma pierwszeństwo przed ustawą, jeżeli ustawy tej nie da się pogodzić z umową.

²⁴ Dane za stroną: <https://www.rp.pl/Rzecz-o-historii/312159881-Prawne-absurdy-USA-Zakaz-noszenia-kapci-po-22.html> (dostęp: 24.08.2021).

²⁵ Dane za stroną: <https://www.przeglądprawny.pl/czym-prawo-anglosaskie-rozni-sie-od-kontynentalnego/>, (dostęp: 24.08.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

3. Jeżeli wynika to z ratyfikowanej przez Rzeczpospolitą Polską umowy konstytuującej organizację międzynarodową, prawo przez nią stanowane jest stosowane bezpośrednio, mając pierwszeństwo w przypadku kolizji z ustawami”.²⁶

Komentuje to dogłębnie prof. Skrzydło: „Konstytucja wyróżnia dwa rodzaje źródeł prawa: **źródła prawa powszechnie obowiązującego i źródła prawa miejscowego**. Te pierwsze obowiązują na całym terytorium Rzeczypospolitej, te drugie zaś tylko na obszarze działania organu, który je ustanowił, stąd stosowane jest określenie tego rodzaju aktów jako akty prawa miejscowego.[...] W grupie źródeł powszechnie obowiązującego prawa Rzeczypospolitej Polskiej zostały wymienione: **Konstytucja, ustawy, ratyfikowane umowy międzynarodowe oraz rozporządzenia**. Są to akty prawne wiążące wszystkich, zarówno organy państwowe, jak też obywateli, ale również osoby i podmioty prawne znajdujące się pod jurysdykcją Rzeczypospolitej. Z wyliczonych kategorii aktów prawnych określanych mianem źródeł prawa powszechnie obowiązującego wynika ich szczególny charakter. Są to bowiem w zasadzie akty ustanawiane przez parlament, a uwaga ta dotyczy zarówno Konstytucji, jak i ustaw. Są także wyliczone akty prawne, które wchodzą w życie za zgodą parlamentu. Ta ostatnia uwaga dotyczy umów międzynarodowych, które powstają w wyniku rokowań prowadzonych przez rząd z przedstawicielami obcych państw, ale które do ratyfikacji (dokonywanej przez Prezydenta) wymagają zgody parlamentu wyrażonej w ustawie.

Z wyliczonych w art. 87 ust. 1 aktów prawnych **tylko rozporządzenia nie są aktami pochodzącymi od parlamentu**. Prawo ich wydawania posiada Prezydent, Rada Ministrów, Prezes Rady Ministrów i ministrowie. Są to jednocześnie akty prawne o charakterze wykonawczym, wydawane na podstawie upoważnienia zawartego

²⁶ Art. 87 *Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalonej przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjętej przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r.* (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483)

w ustawie (każda ustawa jeśli przewiduje konieczność wydania do niej aktów wykonawczych wskazuje organ, który zobowiązany jest go wydać i przedmiot regulacji, czego ma on dotyczyć), bez którego rozporządzenie nie może być wydane. Organ wymieniony w ustawie jako upoważniony do wydania rozporządzenia nie może prawa tego przekazać innemu organowi (np. Rada Ministrów - ministrowi), czyli subdelegacja tych uprawnień nie jest dopuszczalna²⁷.

W kilku słowach:

Konstytucja- inaczej nazywana jest także ustawą zasadniczą- najważniejszy akt normatywny w całym systemie o najwyższej mocy prawnej w całym systemie źródeł prawa²⁸. W konstytucji nie ma mowy o możliwości wydawania ustaw o randze konstytucyjnej, które mogłyby obowiązywać obok niej²⁹.

1. reguluje wszystkie najważniejsze zagadnienia dotyczące państwowości. Oznacza to, że zawarte w niej przepisy prawne mogą służyć jako „budulec” norm prawnych. Odnosi się to zarówno do poszczególnych artykułów ale również preambuły³⁰
2. kształtuje ustrój państwa;
3. tworzy i określa zadania organów władzy państwowej;

²⁷ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz wyd. IV*, Zakamycze 2002; Patrz szerzej: P. Radzewicz, *art. 87. Źródła prawa powszechnie obowiązującego*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej- Komentarz*, (red.) P. Tuleja, Warszawa 2019, s.281-286; M. Wiącek, *art. 87 Katalog źródeł prawa RP*, [w:] *Konstytucja RP, Komentarz art. 87-243*, tom II, Warszawa 2016, s. 51-83; patrz szerzej: komentarz do art. 87 - P. Czarny, M. Florczak-Wątor, B. Naleziński, P. Radzewicz, P. Tuleja, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2019; patrz szerzej: L. Garlicki, *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020; M. Zubik, *Prawo konstytucyjne współczesnej Polski*, Warszawa 2020; D. Górecki, *Polskie prawo konstytucyjne*, Warszawa 2020.

²⁸ art. 8 ust. 1 Konstytucji RP

²⁹ A. Szmyt, *Zagadnienie dopuszczalności ustawy konstytucyjnej w praktyce ustrojowej pod rządami Konstytucji z 1997 r.*, w: A. Szmyt (red.), *Konstytucyjny system źródeł prawa w praktyce*, Warszawa 2005.

³⁰ J. Trzcíński, M. Wiącek, *Znaczenie wstępu do Konstytucji dla interpretacji statusu jednostki w Rzeczypospolitej Polskiej*, w: M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa jednostki w Konstytucji RP, t. 1, Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP*, Warszawa 2010, s. 59–61.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

4. wskazuje na pozycję jednostki w społeczeństwie oraz deklaruje przynależne jej prawa. Mówi co nam wolno, a czego nie;
5. ma szczególną formę i treść. Jest tylko jeden akt prawa o takiej nazwie w całym systemie aktów normatywnych;
6. jest uchwalana w specjalnym trybie;
7. wszystkie akty niższego szczebla muszą być z nią zgodne³¹.

Ustawa- jest aktem normatywnym ustanawiającym normy generalne i abstrakcyjne typu pierwotnego, co oznacza, że to od niej mogą być wydawane inne akty normatywne jak np. rozporządzenia. Jest wydawana przez parlament w toku specjalnej procedury, która została uregulowana w Konstytucji RP. Może regulować różnego rodzaju materię. Nie ma określonych zagadnień, które są wydawane za pomocą ustawy. Może odnosić się do treści zawartych w Konstytucji i je rozszerzać/doprecyzowywać, a także zajmować się wszystkimi innymi sprawami, wynikającymi z potrzeby regulacji w danym państwie. W hierarchii aktów prawnych zajmuje drugie miejsce po Konstytucji³².

Umowy międzynarodowe- „zgodne oświadczenie woli 2 lub więcej podmiotów prawa międzynarodowego wywołujące dla nich skutki prawne (prawa i obowiązki).

³¹ Zob. szerzej: Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2021.

³² K. Działocha, *Konstytucyjne cechy ustawy*, w: J. Trzcíński (red.), *Postępowanie ustawodawcze w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1994 s. 23 i n.; K. Działocha, *O pojęciu ustawy, O pojęciu ustawy w Małej Konstytucji z 1992 roku w świetle poglądów prawnych Trybunału Konstytucyjnego*, w: Z. Jarosz (red.), *Z teorii i praktyki konstytucjonalizmu. Prace ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Gwiźdźowi*, SI 1995, Nr 28, s. 29.

Umowa międzynarodowa jest ważnym instrumentem współdziałania międzynarodowego i najważniejszym źródłem norm prawa międzynarodowego; normy dotyczące umowy międzynarodowej zostały w znacznej mierze skodyfikowane w konwencji wiedeńskiej o prawie traktatów. Stronami umowy międzynarodowej są głównie państwa, ale też i inne podmioty (organizacje międzynarodowe)³³.

Akt ratyfikacji ma skutek transformacyjny- wprowadza umowę międzynarodową do wewnętrznego porządku prawnego.

Rozporządzenie- nie pierwotny, a pochodny akt prawny. Ich wydanie zależy od upoważnienia do jego wydania, które jest zawarte w ustawie. Jest aktem wykonawczym- czyli pokazuje jakie rozwiązania mogą prowadzić do wykonania ustawy. Wydawane jest przez organy władzy wykonawczej. Mogą być wydawane tylko przez te podmioty, które zostały do tego zobowiązane w szczegółowym upoważnieniu ustawowym³⁴.

Akty prawa miejscowego- odnosi się do nich art. 94 Konstytucji RP, w brzmieniu: „Organy samorządu terytorialnego oraz terenowe organy administracji rządowej, na podstawie i w granicach upoważnień zawartych w ustawie, ustanawiają akty prawa miejscowego obowiązujące na obszarze działania tych organów. Zasady i tryb wydawania aktów prawa miejscowego określa ustawa³⁵. Zadaniem norm prawa miejscowego jest nakazywanie lub zakazywanie określonego zachowania adresatów zewnętrznych wobec administracji. Normy te są generalne i abstrakcyjne. Okoliczności wskazane są w aktach prawa miejscowego³⁶. Są nimi akty o charakterze jedynie opisowym, ocennym lub postulatywnym. Mogą to być rezolucje, odezwy, apele³⁷.

³³ Dane za stronę: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/umowa-miedzynarodowa;3991229.html> (dostęp: 24.08.2021).

³⁴ wyr. TK z 28.6.2000 r., [K 25/99](#);

³⁵ Art. 94 Konstytucji RP.

³⁶ A. Redelbach, S. Wronkowska, Z. Ziemiński, *Zarys teorii państwa i prawa*, 1994, s. 73 i n.

³⁷ Szerzej patrz: Konstytucja RP. Tom II... op. cit.

10. PRAWO A INNE NORMY

Wyjaśnienia wstępne

- zachowania członków społeczeństwa są wyznaczone nie tylko przez normy obowiązujące prawnie, lecz przez różne normy z innego względu uznawane za obowiązujące.
- Mogą być one zgodne albo niezgodne co do treści, różnica- na jakiej podstawie uważa się daną normę za obowiązującą.
- **Norma prawna-** jest obowiązująca bo jest ustanowiona przez organizację państwową
- **Jedna i ta sama norma może mieć charakter różnych norm**³⁸.

11. NORMY MORALNE

Normy moralne to takie, które znajdują uzasadnienie aksjologiczne w ocenach moralnych. Odnoszą się do wyznaczenia postępowania „dobrego”, „słusznego” czy „sprawiedliwego”.

Możemy wyróżnić dwa odmiennie nurty myśli moralnej:

Pierwszym z nich jest perfekcjonistyczny- przedmiotem oceny moralnej jakiegoś postępowania jest to, w jakim stopniu odpowiada ono pewnym wzorcom doskonałości

³⁸ S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Ars boni et Aequi, Poznań 2003, s. 21-31; S. Wronkowska, Z. Ziemiński- *zarys teorii prawa*, Ars boni et Aequi, Poznań 2001; s. 25-44; T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do Prawoznawstwa*, C.H. Beck, Warszawa 2002, s. 51-92.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

człowieka. Historycznie zmienne. Mają wskazywać jak człowiek ma żyć godnie i dążyć do doskonałości.

Drugim z nich jest nurt solidarnościowy- nurt zasad dobrego współżycia społecznego. Przedmiotem oceny moralnej postępowania jest to, w jakim stopniu przyczynia się on do sprawiedliwego dobra innych ludzi lub przynajmniej jest taką intencją kierowane. Mają wskazywać jak żyć tak, aby nam z innymi i innym z nami było dobrze. Definicja ocen i norm moralnych w ten sposób pojmowanych odnosi się do jednej z dwóch współwystępujących koncepcji.

Każda z definicji moralności może stać się **perswazyjną**, czyli taką która w sposób ukryty narzuca określone oceny przez to, że definicja ta określi takie oceny jako oceny moralne. W ramach nurtu solidarnościowego, naczelny nakaz moralny opiera się na akceptacji takiego zachowania, które jest dyktowane sprawiedliwą życzliwością wobec innych ludzi. Aprobuje się to iż innych spotyka jakieś dobro, a dezaprobuje jak spotyka zło.

Etyka normatywna- oceny i normy moralne mogą być usystematyzowane w postaci określonej doktryny moralnej. Gromadzi argumenty dla różnych ocen.

Pomiędzy doktrynami moralnymi ruchu solidarnościowego mogą powstawać spory co do treści ocen i norm moralnych:

Przedmiotem sporu może być więc pytanie- wobec kogo mamy moralny obowiązek życzliwości- czy wobec wszystkich czy wobec ludzi należących do danego kręgu? Ewentualnie ze zróżnicowaniem obowiązków moralnych wobec bliższych i dalszych ludzi.

Przedmiotem aprobaty moralnej jest życzliwość sprawiedliwa. Pozwala odpowiedzieć na pytanie: Ze względu na jakiego rodzaju cechy mamy ludzi traktować w ten sam sposób? Jaką mamy się kierować formułą sprawiedliwości? Spory co do tego jakich dóbr pierwszych, podstawowych mamy życzyć życzliwie naszym bliźnim? Dobra

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

pozadoczesne- przez chrześcijaństwo uważane za podstawowe, przez marksizm- za szkodliwą złudę utrudniającą walkę proletariatu o szczęśliwe społeczeństwo komunistyczne.

Dochodzi również do sporów między doktrynami moralnymi co do dóbr wtórnych-instrumentalnych- cennych jako środek, przy pomocy których mamy innym zapewnić dobra pierwsze. Spór o środki toczą ludzie, którzy dążą do tego samego celu innymi drogami, a także o to czy i w jakim stopniu dopuszczalne jest spowodowanie zła w dążeniu do spowodowania nadwyżki dobra dla innych.

Sankcją za przekroczenie norm moralnych są odczuwane wyrzuty sumienia, potępienie ze strony otoczenia, represje otoczenia³⁹.

12. NORMY MORALNE A NORMY PRAWNE

Człowiek jest członkiem wielu grup społecznych, ale także podlega różnym innym normom postępowania. W związku z powyższym nieuniknione jest ścieranie się ich w ramach związków normatywnych, do których należą. Dotyczą one po pierwsze ich treści, ale również funkcjonowania w społeczeństwie. Koncepcje prawne uznają określony system wartości, które prawo ma za zadanie realizować, a także którym powinno służyć.

Na linii moralność- prawo należy podkreślić występujące co najmniej dwa rodzaje powiązań: treściowe i funkcjonalne⁴⁰.

13. ZWIĄZKI TREŚCIOWE- PRZEDMIOTOWE

³⁹ S. Wronkowska, *Podstawowe pojęcia*, s. 21-31; S. Wronkowska, Z. Ziemiński- *zarys teorii prawa*, s. 25-44; T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do Prawoznawstwa..* op. cit. 51-92.

⁴⁰ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa...* op.cit. s. 39.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Jeśli mówimy o związkach treściowych, jakie występują pomiędzy prawem, a moralnością, wówczas porównujemy zakresy regulacji prawnej oraz moralnej, a także treść obowiązujących norm prawnych i moralnych. Analizie poddawane jest to, co jest regulowane przez prawo, a co przez moralność. Można wówczas wnioskować, że prawo i moralność mają inne zakresy regulacji.

Spotykamy się z zachowaniami, które są regulowane jedynie moralnie, a nie przez prawo. Przykładem jest tutaj relacje międzyludzkie i wzajemna interakcja.

Bywają również takie regulacje prawne, które mają jedynie pośredni związek z moralnością, występują też takie dziedziny życia społecznego, które odnoszą się i do zasad moralnych i do prawnych.

W przypadku, gdy jakaś sfera życia społecznego poddana jest regulacji obydwu systemów, wówczas może być ona zbieżna lub rozbieżna. Normy te są zbieżne, gdy pokrywają się tej części, która dotyczy wzoru uznawanego za wiążący. Konsekwencje ich naruszenia bywają jednak różne. W kwestiach prawnych dochodzi do reakcji ze stronów organy władzy państwowej, kwestie moralne reguluje natomiast grupa społeczna.

Normy takie mogą znajdować się również w kolizji- czyli przewidywać rozbieżną regulację. Polega to na tym, że niektóre normy zakazują pewnych zachowań, które drugie aprobują. Przykładem może tu być zawarcie małżeństwa i rozwód.

Trzecia droga wskazuje na zachowanie tzw. minimum moralności. Prawo stanowione chroni i zabezpiecza przymusem państwowym wszystkie te wzorce zachowań, które dla obywateli są najważniejsze⁴¹.

14. ZWIĄZKI FUNKCJONALNE

⁴¹ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa...* op. cit. s. 41.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Związki prawa i moralności prezentują jeszcze inne zależności. Oba te systemy oddziałują na siebie wzajemnie, kształtują się oraz odsyłają jedno do drugich, wspierając się lub osłabiając. Są to tzw. związki funkcjonalne.

Prawo jest tworzone również po to, by zrealizować pewne wartości jak sprawiedliwość, godność.

Zdarza się również, że ustawodawca wprowadza zasady moralne do prawa i stają się one przepisami prawnymi. Daje to możliwość wprowadzenia norm i ideałów do prawa, a także wskazuje na możliwości jego stosowania.

W odniesieniu sięgania do wartości mamy także do czynienia w kontekście interpretacji prawa. Uznawane wartości pozwolą dokonać najlepszego wyboru w kontekście interpretowanych wyników⁴².

15. NORMY OBYCZAJOWE

Obowiązywanie tych norm polega na społecznie upowszechnionym nawyku postępowania, który ukazuje zachowanie w określony sposób, w określonych sytuacjach. Jest to połączone z przekonaniem, że należy postępować właśnie w ten sposób, jeśli należymy do danego kręgu społecznego. Obyczaje wyznaczają zasady obyczajności, a także dobrego zachowania. Każda osoba, która przestrzega normy obyczajowej, udziela jej uznania a także współstanowi ją. Ich charakter mogą uzyskać normy prawne lub moralne, jeśli ukształtował się nawyk ich stosowania. Normy obyczajowe mogą być moralnie aprobowane lub dezaprobowane, jednakże ich respektowanie umacnia poczucie bezpieczeństwa w ramach grupy społecznej. Osoby, które nie przestrzegają obyczajów, w pewnym stopniu same wyłączają się z tej grupy. Sankcją za nieprzestrzeganie tych norm może być oprócz wspomnianego już

⁴² Ibidem. s. 43.

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

odrzućenia przez grupę- zgorzenie lub ośmieszenie. Natomiast w przypadku, gdy prawodawca nie liczy się z normami obyczajowymi, może to powodować ostre konflikty społeczne.

16. NORMY RELIGIJNE

Normy religijne dotyczą kwestii kultu religijnego, a także zasad organizacji wyznaniowych. Są one normami tzw. moralności perfekcjonistycznej bądź solidarnościowej, która została poparta autorytetem religijnym. Treść norm prawnych o charakterze religijnym kształtuje się na gruncie nakazów dla określonej moralności religijnej.

Na świecie zdarza się, że cały system prawny jakiegoś państwa jest bezpośrednio powiązany z systemem norm religijnych (np. państwa muzułmańskie, ale również Izrael). Wówczas to państwo jest zaangażowane w utrwalanie określonego systemu religijnego. Normy religijne umacniają więzi całej grupy państwowej, która należy do jednego kręgu wyznaniowego. Tak sformułowane normy prawne mogą zabezpieczać warunki zewnętrzne dla sprawowania kultu religijnego, ale może je również ograniczać. Normy prawne mogą (choć marginalnie) ingerować w kwestie struktury organizacji wyznaniowych lub narzucać określone rozwiązania organizacyjne. Normy religijne często nakazują respektowanie władzy, która działa dla dobra wspólnego- umacnia porządek prawny.

17. NORMY MORALNE, RELIGIJNE I OBYCZAJOWE A OBOWIĄZYWANIE PRAWA

Jak już wskazano powyżej, normy moralne, religijne czy obyczajowe często funkcjonują w ramach norm prawnych. Taka zbieżna regulacja wzmacnia posłuch wobec prawa. Może jednak dochodzić do regulacji rozbieżnej, która prowadzi do

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

rozmaitych skutków. Najbardziej radykalnym rozwiązaniem może być odebranie mocy obowiązywania normom prawnym, które są sprzeczne z normami moralnymi.

Zwolennicy koncepcji prawnonaturalnych wskazują, że uzależnienie obowiązywania prawa od jego zgodności z moralnością jest niezwykle istotne. Doktryna wskazuje jednak, że takie stanowisko nie może mieć uzasadnienia. Pomimo, że jakieś przepisy prawne można uznać za niesprawiedliwe, nadal pozostają prawem. Należy się jednak starać o ich zmianę albo interpretować je zgodnie z wartościami.

Ta wspomniana sprzeczność może prowadzić do odbierania prawu cech prawowitości, a także w skrajnej sytuacji do odrzucenia pewnego prawa przez społeczeństwo. To jak prawo jest kształtowane ma ogromny wpływ na kształtowanie się postaw obywatelskich, na jego stanowienie przez sądy czy administrację publiczną. Zdarza się również, że konflikt rzeczonych norm może prowadzić do ich wzajemnego osłabienia. Przejawia się to w spadku chęci do ich przestrzegania przez społeczeństwo⁴³.

18. NORMY ORGANIZACJI SPOŁECZNYCH ORAZ GOSPODARCZYCH

Suwerenne państwo daje swoim obywatelom możliwość tworzenia i organizowania się w różnego rodzaju grupach działających na podstawie przez siebie utworzonego prawa wewnętrznego (np. statut), które daje możliwość ustanawiania norm wiążących dla jej członków. Jest to element prawidłowo funkcjonującego życia społecznego.

Istnieją różne formy uzależnienia takich grup od państwa. W zależności od jej stopnia możemy wskazać organizacje paramilitarne z jednej strony, a stowarzyszenia z drugiej. To przepisy prawne wpływają na kształtowanie się takich organizacji i ich ram prawnych. Otrzymują upoważnienie do stanowienia wewnętrznych norm

⁴³ T. Chauvin, T. Stawecki, P. Winczorek, *Wstęp do prawoznawstwa...* op. cit. s. 44

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

postępowania, a także określania sankcji organizacyjnych w przypadku ich nieprzestrzegania. Najsurowszą z kar może być usunięcie członka z danej organizacji.

Przynależność do takich organizacji jest dobrowolna. Często się jednak zdarza, że w praktyce nie ma możliwości jakiegoś działania poza pewnymi grupami. Im bardziej sprawy członka zależą od jego przynależności do jakiejś organizacji, tym bardziej musi się jej podporządkować i przestrzegać stanowionych przez nią norm. Podobną zresztą rolę będą odgrywały zakłady pracy w stosunku do pracowników.

Warto jednak podkreślić, że wszystkie normy wewnętrzne, które ustanawiają organizacje tylko wtedy są wiążące dla jej członków, jeśli są zgodne z porządkiem prawnym państwa, w którym prowadzą swoją działalność. Warto również podkreślić, że normy organizacji społecznych mogą wyznaczać działania, które zmierzają do umocnienia porządku prawnego w państwie, a nawet jego zmiany, jednakże środkami legalnie dopuszczonymi. Takim przykładem mogą być legalnie działające partie polityczne. Kwestią szczególnie złożoną jest funkcjonowanie norm ustanawianych przez partie polityczne dla swoich członków. W przeszłości zdarzało się, że charakteryzowały się one rygorystyczną strukturą organizacyjną czy silną dyscypliną wewnętrzną. Za przykład może tu posłużyć partia komunistyczna. Partia ta odgrywała również szczególnie silną rolę w całym systemie prawnym. Rola organów państwowych skupiała się na wykonywaniu szczegółowych instrukcji partyjnych, jednakże odpowiedzialnością za wszelkie niepowodzenia, również obciążano organy państwowe. To właśnie utworzone normy wewnątrzpartyjne przesądzały o sposobie działania organów władzy państwowej, pomimo tego, że oficjalnie nie miały mocy prawnie wiążącej.

W państwach demokratycznych również zauważamy wpływ działania partii politycznych na struktury państwowe. Przykładem tego może być nakaz zachowania dyscypliny państwowej podczas głosowania.

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

19. DYLEMAT ANTYGONY

Z trudnymi moralnie wyborami mierzyli się już nawet bohaterowie antyczni. Za przykład może posłużyć tutaj Antygona- tytułowa bohaterka tragedii autorstwa Sofoklesa. Musiała ona podjąć decyzję czy być posłuszną wobec władcy (a więc uczynić zgodnie z władzą polityczną i prawem), czy postąpić zgodnie z prawami boskimi. Z lektury wiemy, że wybrała to drugie, płacąc za to życiem. Za nieposłuszeństwo wobec władcy została skazana na śmierć głodową. Popełniła samobójstwo po zamurowaniu jej w piwnicy. Oczywiście towarzyszył jej żal z powodu opuszczania świata i jej miłości- Hajmona, jednakże chciała pozostać wierna swoim zasadom i umrzeć z czystym sumieniem.

Odwrotnie postąpiła jej siostra- Ismena, która uznała że usprawiedliwieniem dla niej jest niewieścia słabość, która pozwala zwolnić ją z posłuszeństwa prawom boskim. Niechętnie uległa nakazom władcy, jednakże dzięki temu przeżyła⁴⁴.

Ta historia uczy nas, że w życiu stajemy przed wieloma wyborami. Jesteśmy zmuszani do stawiania na szali moralności z prawem. Człowiek jest wolny i może zdecydować, którą z nich wybrać, jednakże musi pamiętać jakie rodzi to konsekwencje.

⁴⁴ Dane za stronę: <https://www.wielkiepytania.pl/article/nasz-wewnetrzny-kompas-moralny/> (dostęp: 20.10.2021).

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

LITERATURA:

Akty normatywne:

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. uchwalona przez Zgromadzenie Narodowe w dniu 2 kwietnia 1997 r., przyjęta przez Naród w referendum konstytucyjnym w dniu 25 maja 1997 r., podpisana przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 16 lipca 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483).

Orzecznictwo:

wyr. TK z 28.6.2000 r., K 25/99;

Pozycje zwarte:

Chmaj M., *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016;

Chauvin T., Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, wydanie 14, Warszawa 2021;

Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2020;

Helios J., Jedlecka W., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa dla ekonomistów*, Wrocław 2015;

Konstytucja RP. Tom II. Komentarz do art. 87–243, red. M. Safjan, L. Bosek, Warszawa 2021.

Konstytucja Stanów Zjednoczonych Ameryki. Tłum. Andrzej Pułło. Warszawa, Wydawnictwo Sejmowe 2002;

Kruk M., *Konstytucja. Prawo i praktyka*, Warszawa 2019;

Kuryłowicz M., Wiliński A., *Rzymskie prawo prywatne*, Warszawa 2008

Półtorak M., Topa I., *Powszechny system ochrony praw człowieka. Podsumowanie dekad*, Katowice 2018;

Redelbach A., Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii państwa i prawa*, 1994;

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

Sczaniecki M., *Powszechna historia państwa i prawa*, Warszawa 2003

Skrzydło W., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz* wyd. IV, Zakamycze 2002;

Siedler G., Groszyk H., Pieniążek A.- *Wprowadzenie do nauki o państwie i prawie*, Lublin 2009;

Stawecki T., Winczorek P., *Wstęp do prawoznawstwa*, Warszawa 2003;

Wronkowska S., *Podstawowe pojęcia prawa i prawoznawstwa*, Poznań 2005;

Wronkowska S., Ziemiński Z., *Zarys teorii prawa*, Poznań 2001;

Zubik M., *Prawo konstytucyjne współczesnej Polski*, Warszawa 2020;

Artykuły naukowe:

Działocha K., *Konstytucyjne cechy ustawy*, w: J. Trzciniński (red.), *Postępowanie ustawodawcze w polskim prawie konstytucyjnym*, Warszawa 1994;

Działocha K., *O pojęciu ustawy w Małej Konstytucji z 1992 roku w świetle poglądów prawnych Trybunału Konstytucyjnego*, w: Z. Jarosz (red.), *Z teorii i praktyki konstytucjonalizmu. Prace ofiarowane Profesorowi Andrzejowi Gwiżdżowi*, SI 1995, Nr 28;

Radzewicz P., *art. 87. Źródła prawa powszechnie obowiązującego*, [w:] *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej- Komentarz*, (red.) P. Tuleja, Warszawa 2019;

Szmyt A., *Zagadnienie dopuszczalności ustawy konstytucyjnej w praktyce ustrojowej pod rządami Konstytucji z 1997 r.*, w: A. Szmyt (red.), *Konstytucyjny system źródeł prawa w praktyce*, Warszawa 2005.

Tokarczyk R., *Sprawiedliwość: próba syntetycznej systematyzacji zagadnień*, "Gdańskie studia prawnicze" 2016, tom XXXV;

Trzciniński J., Wiącek M., *Znaczenie wstępu do Konstytucji dla interpretacji statusu jednostki w Rzeczypospolitej Polskiej*, w: M. Jabłoński (red.), *Wolności i prawa*

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości

INSTYTUT PRAWA USTROJOWEGO

jednostki w Konstytucji RP, t. 1, Idee i zasady przewodnie konstytucyjnej regulacji wolności i praw jednostki w RP, Warszawa 2010;

Netografia:

www.gov.pl

www.encyklopedia.pwn.pl

imperiumromanum.pl

www.przegladprawny.pl

www.rp.pl

www.przegladprawny.pl

www.sprawnie.com

MINISTERSTWO
SPRAWIEDLIWOŚCI

www.ms.gov.pl

FUNDUSZ
SPRAWIEDLIWOŚCI

Sfinansowano ze środków Funduszu Sprawiedliwości, którego dysponentem jest Minister Sprawiedliwości